

HRVATSKI JEZIK I PLANINARSTVO

NEKOLIKO PLANINARSKO-JEZIČNIH
NEDOUMICA

ALAN ČAPLAR, Zagreb

U pripremi našeg časopisa, lektore i urednika svako malo zaskoče razne jezične nedoumice. Kako časopis, uz planinarsku kulturu, mora promicati i razvijati i jezičnu kulturu, često lektori i urednik imaju pune ruke posla. No, neke se nedoumice i neka pitanja redovito ponavljaju, a njihovo rješavanje često otežava i pomisao da koristeći neke izraze možemo nepravedno zapostaviti valjane riječi, neopravdano nametnuti neke izraze ili izazvati zbrku mnoštvom različitih riječi za isti pojam. Pomoći uglavnom nema, osim u činjenici da je jezik živo tkivo, koje se prirodno mijenja i razvija u skladu s onime kako ga koristi većina.

Navest ćemo ovdje neke nedoumice, budući da to može biti zanimljivo našim čitateljima, a i korisno onim planinarima koji se češće »laćaju pera«. Uostalom, možda će nam netko ukazati da ipak griješimo i »spasiti« neku riječ od neopravdanog zapostavljanja.

KRIŽANJE, RASKRIŽJE, RAČVANJE...

Pri opisivanju planinarskih putova, posebno je važno dobro opisati mjesta gdje se ti putovi razdvajaju, križaju ili spajaju. Ne tako davno, za obilježavanje takvih mjesta markacisti su počeli koristiti oznaku X, što se pokazalo vrlo praktičnim za kretanje na terenu. Za takva mjesta, međutim, rabi se u planinarskoj literaturi niz različitih naziva: raskršće, raskrižje, križanje, račvanje, odvojak, spoj.

Što se tiče riječi »raskršće« (ili rjeđe »raskrsnica«), redovito je mijenjamo u »križanje« ili »raskrižje«, jer se radi o izrazu koji je bliži srp-

skom, a ne hrvatskom jeziku. Uostalom, u srpskom jeziku riječ »krst« koristi se za ono što se u hrvatskom kaže »križ«. Zbrku, međutim, može stvoriti glagolom »kristiti« koji se ne može zamijeniti glagolom »križati«, jer ima sasvim drugo značenje. Evo i jedne rečenice kakvu bismo mogli zamisliti u planinarskoj literaturi: *Kad su preko križanja stigli do križa na vrhu, prvo se prekrižio, a zatim su ga kristolili užetom.*

Za razlikovanje »križanja« i »raskrižja« nema valjanog kriterija i u većini slučajeva one se koriste kao istoznačnice. Značenje riječi »križanje« jasno je samo po sebi: to je mjesto gdje se dva puta sijeku (u obliku slova X), no, riječ »ras-

Što slijedi: križanje, raskrižje, račvanje, odvojak?

križje« je već nešto manje jasna: iz prvog sloga moglo bi se iščitati da se putovi razilaze, no ostatak riječi upućuje na to da se neki putovi zapravo sijeku u obliku križa. Međutim, za opisivanje puta koji se dijeli u dva kraka postoje i sasvim prikladne riječi koje se danas vrlo rijetko koriste: »račvanje« i »raspuće«. »Odvojak« je pak nešto drugo: mjesto gdje se s glavnog puta na lijevu ili desnu stranu odvaja manje važan put. Kada takav put nailazi i izlazi na glavni put, tada je to »spoj« s glavnim putem.

Pravilno i dosljedno korištenje ovih pojmova omogućilo bi nam lakše kretanje po planinama, jer bi planinarski vodiči i opisi putova bili jasniji i iz samog teksta bismo znali što da očekujemo pred sobom na putu. Kod nas se, međutim, za opisivanje putova koriste svi ovi pojmovi gotovo ravnopravno, a nitko pri pisanju i ne misli da opis nekog puta može pažljivom upotrebom prikladnih riječi učiniti jasnijim.

Evo malog podsjetnika, koji slikovito prikazuje opisanu razliku:

KRIŽANJE	X
RAČVANJE	Y
ODVOJAK	F
SPOJ	T

JE LI USPON STRM ILI OŠTAR?

Najteži dijelovi planinarskih putova su oni koji se uspinju uz padine velikog nagiba. Za opisivanje takvih uspona koriste se u našoj literaturi podjednako često dvije riječi: »oštar« i »strm«. Osobno mi se riječ »strm« čini prikladnijom, jer je svakome jasno što znači kada se kaže da je padina ili staza strma, dok bi se iz »oštroug uspona« moglo zaključiti da postoje i usponi koji nisu »oštri«, dakle koji su tupi. Usput, slično me pitanje muči s »oštrim« psima, jer još nigdje nisam vidio na plotu upozorenje da dvorište čuva tupi pas. Ipak, izbjegavam oštre pse, kao i oštre uspone (drugim riječima, radije zaobilazim ono što je oštro).

Pridjev »oštar« izvorno predstavlja nešto što ima oštricu i na što se možemo porezati, kao što

»Strm« uspon po »oštroug« alpskom grebenu prigodom »osvajanja« vrha? foto: Aleksandar Gospić

je npr. oštar nož. Na usponu se uglavnom teško možemo porezati, osim iznimno u našim dinarskim planinama na nekoj škrapu. Ipak, mislim da to nije dovoljan razlog da najteže uspone proglašimo oštrima, kada ih jednostavno možemo zvati strmima.

»OSVAJANJE« VRHOVA

Vrlo se često može među planinarima čuti da su uspjeli »osvojiti« neki vrh. No, promislimo li samo malo o tom našem »osvajanju«, uočiti ćemo da se radi o riječi koja je istovremeno i ružna i neprikladna za opisivanje planinarskih uspona.

Naime, planinari se na vrhove ne penju s nekim ratničkim namjerama, niti da bi zaposjeli teritorij na vrhu. Za vojske se još može govoriti da vrhove osvajaju, jer su to važne strateške točke, no ne prirodno je to reći za planinare koji će se na vrhu zadržati možda tek nekoliko minuta i koji to čine iz užitka i ljubavi prema planinama i planinarenju. Riječ »osvojiti« zvuči agresivno i nasilno, a zasigurno nitko s takvim osjećajima ne kreće u planine.

U planinarskom razgovoru, o »osvajanju« vrhova ima smisla govoriti tek kada se radi o prvom usponu na neki do tada »neosvojeni« vrh. Mi smo ponekad, međutim, i uspone na Risnjak ili Japetić skloni nazvati »osvajanjem« vrhova, premda su već deseci i stotine tisuća ljudi prije nas posjetile te vrhove kao turisti i izletnici. »Osvajanje« vrhova koji su već stotinama tisuća puta »osvojeni« naprosto djeluje smiješno.

O tome je već bilo riječi u našem časopisu 1994. godine, u pismu čitatelja pod naslovom »Prestanimo osvajati planine« (HP 9-10, 1994, str. 282): »*Ne idimo u prirodu, u planinu kao osvajači nego kao prijatelji, kao oni koji vole i obožavaju planinu i žele je upoznati, a ne osvojiti. Ne doživljavajmo planinu kao neprijatelja koga treba pobijediti (tako zvuče naše riječi), nego kao nekog tko nam omogućuje tek da osvojimo vlastite mogućnosti...*«. Uvažavajući te primjedbe, u časopisu ushićene izjave tipa »osvojili smo vrh« redovito preinačujemo u »uspeli smo se« ili »stigli smo na vrh«, osim u opisima nekih dramatičnih uspona na himalajske ili slične vrhove, gdje je takva riječ donekle prikladna za opis uspjeha nakon nadljudske »borbe« sa strminom, hladnoćom, vjetrom i sličnim nepogodama.

VIDIK ILI POGLED?

S vrha je lijep vidik na okolne vrhove.

S vrha je lijep pogled na okolne vrhove.

Takve su rečenice česte i u planinarskim vodičima i u našem časopisu kada se opisuje što nudi neki planinski vrh. Premda te dvije rečenice zvuče posve isto, one su ipak različite; u jednoj je upotrijebljena riječ »vidik«, a u drugoj »pogled«. Te se dvije riječi često mijesaju, premda i među njima postoji razlika. Naime, riječ »vidik« označava ono što se s nekog mjesta vidi, dok je »pogled« ono što mi »upućujemo« ili »bacamo« na nešto ili nekoga. Jednostavnije: pogled možemo uputiti i drugoj osobi ili ga razmijeniti s nekime tko je i nas pogledao, dok je vidik svojstvo određenog mjesta (vrha, vidikovca, razgledne piramide i sl.). Dakle, kada dođete na mjesto s dobrim vidikom, zastanite i pogledom ga obuhvatite prije nego što pođete dalje.

OBJEKTI, DOMOVI, KUĆE, SKLONIŠTA

Dugo vremena za kuće koje služe planinarima upotrebljavao se naziv »planinarski objekti«, a u korištenju naziva »dom«, »kuća« i »sklonište« vladala je još i veća zbrka.

Naime, riječ »objekt« loša je zamjena za riječ »kuća«, iako se često koristi upravo u tom značenju. U planinarskom riječniku, pojam »planinarski objekt« je uostalom i širi, jer ne obuhvaća samo kuće, već i planinarske piramide, nadstrešnice i putove, a to se često zaboravlja. I u svakodnevnom govoru, riječ »objekt« vrlo ćemo rijetko koristiti, a pogotovo ne kada govorimo o mjestu svojeg stanovanja. Prije ćemo reći da živimo u kući odnosno u zgradi, nego u objektu«. No, treba priznati da je, iako ne osobito lijepa, riječ »objekt« najbolji zajednički naziv, te da nema prikladne zamjene. Slično je i u speleologiji, gdje špilje i jame zajednički nazivamo speleološkim objektima.

Prije dvije godine u HPS-u donesen je pravilnik kojim je utvrđeno što je »dom«, što »kuća«, a što »sklonište«. Na temelju toga izrađene su i »plave« ploče za sve planinarske domove, kuće i skloništa u Hrvatskoj. No, na putokazima i stazama često ćemo još naići i na pogrešne oznake,

Planinarski dom, objekt ili kuća?

foto: Alan Čaplar

a i u tekstovima koje primamo za časopis mnogi autori rabe pogrešne nazive, što redovito ispravljamo, ponekad i uz oštre prigovore autora. Najčešće se radi o kućama koje autori žele ovjenčati zvučnijim nazivom doma, premda za to nema ni razloga ni osnove. Ima, međutim, i domova koji se zovu kućama («Pasarićeva kuća»), a u sve to miješaju se npr. čak i »kontejneri« i »kolibe« (Mnogi planinari sklonište građeno od kamena nazivaju Rossijevom kolibom, premda to nije nikada bila »koliba«, niti takav tip planinarske kuće postoji. Zato se to sklonište naziva u literaturi »Rossijevo sklonište«.)

Da podsjetimo: da bi nešto moglo biti planinarski dom, mora biti stalno otvoreno (cijele godine ili bar vikendom ili u ljetnoj sezoni), a za razliku od toga, planinarska kuća otvorena je povremeno ili po dogovoru s upravljačem. Treći tip je planinarsko sklonište, koje je stalno otvoreno (nezaključano), neopskrbljeno i u njemu se može zanoćiti bez najave. Takva je podjela i vrlo praktična, jer se odmah iz naziva može iščitati o kakvoj je kući riječ i što planinar u njoj može očekivati. Jedini možda donekle neobičan i nelogičan primjer u toj podjeli je »Vagon« u blizini Varaždina, koji ima status planinarske kuće.

U vezi s kućama često nam se nameće i pitanje kako zvati osobu koja o njoj brine. Prije se za to češće koristila riječ »opskrbnik«, koja je dobra i razumljiva, ali u sebi ima ubojitu kombinaciju slova »pskrbn«. Pokušajte samo to izgovoriti! Uz to, opskrbljivati planinarski dom ili kuću može i netko treći s kim je »opskrbnik« u dogovoru.

Prije nekoliko godina je u planinarskoj literaturi opskrbnik zamijenjen domarom, no to također nije naj-

OBILAZNIK NA OBILAZNICI

Stid vas bilo ako ste što loše pomislili pročitavši gornji naslov. Nije riječ o seksu nego o planinaru »obilazniku« na planinarskom putu »obilaznici«. Postoji i ova mogućnost: obilaznica na obilaznici, ali da se niste usudili pomisliti na lezbijke. Dosta šale, no eto do čega dolazimo kad u planinarstvu pokušavamo na silu unositi terminološke novitete.

Pohvalno je da smo konačno napustili izraze transverzala i transverzalc (s kojim li smo samo ponosom nekoć znali reći: »Ja sam transverzalc!«), jer su bili strani i uz to većinom pogrešni, ali ovo s *obilaznicama* podsjeća na izume poput *zrakomlat* i *vrtolet*. Premda izumiteljima novih termina ne možemo poreći dobre namjere, oni nipošto ne bi smjeli zanemariti lijepe, dobre, primjerene i već uhodane termine i uz to praviti zbrku sa spolom imenica. Otkud najedanput »put« (imenica muškog roda) nekom mističnom pretvorbom mijenja spol i postaje »obilaznicom« (imenica ženskog roda)? Po kojoj je logici *obilaznik* čovjek, a *obilaznica* nije? Zašto imenicom »obilaznica«, koja je potrošena u značenju ceste što obilazi neku prometnu zapreku, označiti planinarski put? Želite li posjetiti turističke znamenitosti Zagreba, zasigurno nećete krenuti *zagrebačkom obilaznicom*, tj. brzom cestom koja pravi luk oko Zagreba, već ćete poći u središte grada. U najnovijem Hrvatskom enciklopedijskom rječniku (Zagreb, 2002) lijepo piše da je obilaznica »prometnica koja obilazi naselje ili u prometu opterećeno mjesto« (str. 844), a cilj veznih ili dužinskih planinarskih puteva u planini zasigurno nije da planinari izbjegavaju najzanimljivije točke, nego da ih posjete (no zato nećemo takav put po sličnoj logici nazvati *posjetnik* niti *posjetnica*).

Zaključak! Ne treba izmišljati nove termine ako imamo na raspolaganju lijepo, jednostavno, prihvatljivo, kratko, prokušano, dobro uhodano i ispravno rješenje po uzoru na Slavonski, Velebitski i Zagorski planinarski put. Ili ćemo ih preimenovati u obilaznice? Pa nisu ih pametni ljudi bez dobra razloga nazvali putom. Moram li birati između obilaznice i puta, glasam za put. Pazite još nešto: tri slova umjesto deset!

Poštujemo svoj jezik i nemojmo iz jedne pogreške (*transverzala*) ulijetati u drugu (*obilaznica*), jer kad se pogrešan naziv uhoda, opet će cijela jedna generacija imati mukotrpan posao da iskorijeni »greške otaca«.

prof. dr. Željko Poljak

sretnije rješenje, jer može li domar brinuti i o planinarskoj kući ili samo o domu? Uz to, riječ »domar« prije će Vas podsjetiti na radnika u plavoj kuti s odvijačem i čekićem u ruci nego na ugostitelja u planinarskom domu. Treća bi mogućnost bila riječ »zakupnik«, budući da je najčešće riječ upravo o ugostitelju koji plaća zakupninu upravljaču doma, ali ni ta riječ ne oslikava dobro njegovu glavnu funkciju da se brine za dom i goste. Uz to, zakupnik može dati planinarski dom ili kuću u podzakup i onda bi nam se tu upleo i »podzakupnik«. Još nesretnije rješenje bila bi riječ »kućepazitelj«, jer su njome zadaće domaćina u planinarskoj kući svedene na minimum: samo da pazi na kuću, a ne da uslužuje goste. Preostaje nam još i riječ »domaćin«, koja mi se čini najboljim rješenjem, ali se nigdje ne koristi.

OZNAČAVANJE UDALJENOSTI

Za označavanje udaljenosti, planinari se umjesto metrima i kilometrima koriste satima i minutama. Za označavanje sati koristi se redovito standardna oznaka »h«, no već za označavanje minuta među planinarima sada ima barem pet različitih oznaka. Standardna oznaka za minute je kratica »min«, no ona se u pravilu ne koristi, jer

je isuviše dugačka za ispisivanje na stablima, putokazima i slično. Umjesto nje se uvriježilo označavanje svinutom crticom (»apostrofofom«), npr. 30'. Međutim, premda praktično, takvo je označavanje pogrešno jer je to oznaka za lučne minute, tj. za kut. Kad planinar na stablu ugleda oznaku 30' i strelicu desno, za njega će to značiti da do cilja treba ići desno i da će stići za pola sata, a ne da mora skrenuti za pola kutnog stupnja.

Ako je put dulji od sat vremena, različitih oznaka još je više i zbrka je još veća. Ponegdje ćete za udaljenost od sat i pol hoda naći oznaku **1 h 30'** ili **1 h 30 min** (pa čak i **1½ h**), dok će na većini mjesta u literaturi i na putokazima to biti označeno na najkraći način, kao **1,30 h** ili **1.30 h**. No, označavanje na posljednja dva načina opet može stvoriti nedoumicu. Uzmimo da je udaljenost označena kao **1.25 h**. Nekima će to značiti da do cilja ima sat i dvadesetpet minuta, a drugima će se učiniti da moraju pješšćiti još sat i četvrt, jer će točku u oznaci smatrati decimalnom točkom.

Kada je za tisak pripremao moje vodiče »Panonsku Hrvatsku« i »Dinarsku Hrvatsku«, grafički urednik koji nema veze s planinarenjem, upozorio me da za označavanje vremena postoji jednoznačan, praktičan i dovoljno jasan način označavanja pomoću dvotočke, npr. **1:30 h**. Iako je to nesumnjivo najpraktičnija oznaka, nigdje je nisam vidio u planinarskoj literaturi (kako domaćoj, tako ni stranoj) niti na putokazima. U nekoliko izdanja kojima sam poslije bio urednik (»Planinarske kuće u Hrvatskoj«, »Goranski planinarski put« i dr.) uveo sam takvu oznaku, ali sam je upotrijebio nedosljedno, samo za vremena duža od sata (npr. **1:15 h**, **2:30 h**) ali ne i za »pune sate« (**1:00 h**, **2:00 h**) i vremena kraća od sata (**0:20 h**, **0:35 h**). Još uvijek nisam siguran je li dobro nametati ovaj nov način za označavanje udaljenosti u planinama, tim više što su se, premda pogrešne, neke oznake (npr. **30'**, **1 h**, **1,30 h**) dobro ukorijenile i dovoljno su razumljive.

Ako s bilo kojom od spomenutih riječi i oznaka griješimo, volio bih i molio bih da nas netko ispravi, kako ne bismo uredničkim obradbama istisnuli neke valjane planinarske riječi iz našeg časopisa i literature.

Putokazi pod Zagradskim vrhom foto: Mario Žuti